

XV. VE XVI. ASIR OSMANLI MEDRESELERİNDE HADİS ÖĞRETİMİ

Salih KARACABEY*

ÖZET

Osmanlı Devleti zamanında hadis öğretimi normal medreselerin yanında, ihtisas medresesi niteliği taşıyan Daru'l-hadislerde yapılmıştır. XV. ve XVI. yüzyıllar nazarı itibara alındığında öğretim düzeyinin iyi olduğu söylenebilir. Bu makalede hadis öğretimi yapan müesseseler ve öğretim düzeyi hakkında kısa bilgiler verilecektir.

SUMMARY

This article contains a short knowledge about Ottoman Institutions where hadiths were learned and their teaching level.

Asrı saadetten günümüze gelinceye kadar, eğitim-öğretim kurumlarında çeşitli değişmeler, yenileşmeler olmuştur. Belli bir dönem eğitim-öğretimde kullanılan müesseselerin yerine, yenileri ikame edilmiştir. İslâm âleminde, eğitim-öğretim kurumları olarak medreseler devreye girmeden önce hadis öğretiminin evler¹, mescidler², camiler³ ve açık hava imlâ dersanelerinde⁴ yapıldığı bilinmektedir. Bunlardan, cami ve mescidler hadis öğretimindeki yerini uzun süre korumuştur. Hadis öğretimi açısından büyük fonksiyon icra eden açık hava imlâ dersaneleri ise, Suyûtî'den (911/1505) sonra imlâ meclisi düzenleyecek âlim kalmadığı için⁵ kendiliğinden kapanmıştır.

* Dr.; Uludağ Üniv. İlahiyat Fak. Hadis Anabilim Dalı Araşt. Görevlisi

1 İbn Sa'd, Tabakât, III, 118.

2 Hakim Nisâbü'rî, Müsterek, I, 108.

3 Ahmed Emin, Duha'l-İslâm, I, 52, Dağ Mehmet Öymen, H. Raşit, İslâm Eğt. Tar. s. 76.

4 Zehebî, Mizânü'l-İtidâl, II, 355; Suyûtî, Tadrîbü'r-Râvî, II, 133.

5 Ahmed M. Şakir, el-Ba'su'l-Hasis, s. 154.

Eğitim-öğretimde yeni bir kurum olarak medreseler faaliyete geçirilince, diğer dinî ilimler gibi hadis ilmi de bu müesseselerde okutulmaya başladı. Başlangıçta medreselerin kuruluşunun bazı siyâsî ve sosyal sebepleri olabilir⁶. Ancak bu konunun tahlîli makalenin gayesi dışında olduğundan üzerinde durulmayacaktır.

İslâm dininin anlaşılması, müslümanların dinî ve sosyal yaşantılarında yol gösterici olması bakımından Hz. Peygamber'in hadislerinin bilinmesinin zarureti açıktır. İslâm âleminin geleceği ve müslümanlar üzerinde yapacağı etkiyi iyi bilen İslâm âlimleri ve devlet adamları, hadis öğretimi konusunda titiz davranmışlardır. Bu öneme binâen, eğitim-öğretim kurumları olarak medreseler devreye girince, buralarda yapılan hadis öğretimi ile yetinilmeyerek sadece hadis öğretimine tahsis edilmek üzere özel medreseler kurulmuş ve bunlara "darü'l-hadis" adı verilmiştir.

İslâm âleminde ilk darü'l-hadis, Atabek Sultanı Nureddin Mahmud İbn Ebî Saîd Zengî (ö. 569/1173) tarafından Dımaşk'da inşa ettirilmiştir⁷. Bundan sonra, medreselerin sayısında artış olduğu gibi darü'l-hadisler de artmaya başlamıştır. Selçuklular zamanında yapılan darü'l-hadislerden bugün hâlâ ayakta olanlar vardır. Osmanlı devleti öncesinde varolan bu eğitim-öğretim kurumlarının aynısı Osmanlılar tarafından da tesis edilmiş ve geliştirilmiştir. Bu incelemede, Osmanlı Devletinin kuruluşundan itibaren inşa edilen medrese ve darü'l-hadislerin durumlarına kısaca değinilecek, XV. ve XVI. asırlarda bu müesseselerde yapılan hadis öğretiminin mahiyeti ana hatlarıyla kısaca açıklanmaya çalışılacaktır.

A- XV. ve XVI. ASIRLARDA OSMANLI MEDRESE VE DARÜ'L-HADİSLERİNİN GENEL DURUMU

Osmanlılar zamanında ilk medrese, ikinci Osmanlı Padişahı Orhan Gazi'nin İznik'i fethettikten⁸ sonra burada yapılan medresedir⁹. Bu med-reseyi daha sonra Bursa ve Edirne'de yaptırılan medreseler izlemiştir. İlk Darü'l-Hadis ise, I. Murad Hüdâvendigâr zamanında Bursa kadılığı yapan ve I. Murad'ın îcad Kazaskerlik makamına ilk defa tayin olunan¹⁰ Çandarlı Halil Hayreddin Paşa tarafından yine İznik'te 794/1391 tarihinde inşa edilmiştir¹¹. Bundan sonra yeni fethedilen yerlerde başka darü'l-hadislerin yapımı devam etmiştir.

6 Bkz. Turan, Osman, Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti, s. 251; Ahmed Çelebi, İslâm'da Eğitim, Öğretim Tarihi (Çev. Ali Yardım), s. 108-113; Akyüz, Yahya, Türk Eğitim Tarihi, s. 35.

7 Goldziher İgnaz, Muslim Studies, II, 174.

8 Oruç b. Âdil el-Kazzaz, Tevârih-i Âli Osman, s. 90.

9 Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, s. 1.

10 Sadeddin, Tâcu't-Tevârih, I, 69.

11 Uzunçarşılı, Çandarlı vezir Ailesi, s. 21; Ayverdi, Ekrem Hakkı, Osmanlı Mimarisinin ilk Devri, I, 319-320.

Bilindiği gibi, kuruluş yıllarında Osmanlılar birkaç kez devlet merkezini değiştirmişlerdir. Merkeziyetçi bir idare anlayışına sahip olan Osmanlıda, devletin merkezi aynı zamanda ilmin de merkezi durumunda idi. Bu bakımdan devletin merkezi olan şehirde bulunan medreseler diğer medreseleri paye bakımından geride bırakıyorlardı. Tabiatıyla, Bursa merkez iken Bursa medreseleri, Edirne başkent olunca da Edirne medreseleri birinci sırayı almıştır. İstanbul'un fethinden sonra inşa edilen Sahn-ı Seman medreseleri öncekilerin hepsini geride bırakmış bu medreselerde öğretime başlanmasıyla çok gelişen Osmanlı Medreseleri, Kanûnî Sultan Süleyman'ın, Süleymaniye Medreselerini yaptırmasıyla son şeklini almıştır.

Kanûni zamanına kadar ve ondan sonra, gerek Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde kalan Anadolu topraklarında, gerekse bir zamanlar Osmanlı sınırları içinde olduğu halde, bugün müstakil birçok devlet haline gelen Avrupa, Orta Doğu ve diğer Arap ülkeleri sınırları içinde kalan yerlerde çok sayıda medrese ve daru'l-hâdis inşa edilmiştir¹². Ancak bu medrese ve daru'l-hadislerden hiçbiri, Kanûnî'nin İstanbul'da inşa ettirdiği Süleymaniye Daru'l-Hadisini derece itibarıyla geçmemiştir¹³.

Süleymaniye Medreseleri ile son şeklini alan Osmanlı Medrese sisteminde, derece bakımından medreseler aşağıdan yukarıya şöyle sıralanıyordu: İbtidâ-i Hariç¹⁴, Hareket-i Hariç¹⁵, İbtidâ-i Dahil¹⁶, Hareket-i Dahil¹⁷, Mûsıla-ı Sahn¹⁸ Sahn-ı Semân¹⁹, İbtidâ-i Altmışlı²⁰, Hareket-i Altmışlı²¹, Mûsıla-ı Süleymaniye²² Süleymaniye, Dâru'l-Hadis²³.

Bu sisteme göre onbir veya oniki medrese derecesi ihdas edilerek en üst kademeye Süleymaniye Daru'l-Hadisi denilmiştir. Osmanlılarda, daru'l-hadisler ihtisas medreseleri olarak kabul edildikleri için²⁴, her bir daru'l-hadis bulunduğu

12 Bkz. Karacabey, Salih, Hadis Öğretiminde Medrese ve Daru'l-Hadislerin Yeri (Osmanlılar Dönemi), s. 58-84.

13 Bkz. Salnâme-i Devleti Âliye-i Osmanîyye, 1295, s. 165, XXXIII, 165.

14 Medresedeki üç tahsil derecesinden birinin adı idi. Bkz. Pakalın, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, II, 15.

15 Tarîk-ı tadrîs silsilesinin ikinci mertebesine verilen unvandır. Pakalın, age, I, 740.

16 Medreselerden orta tahsil verenler hakkında kullanılan tabirdir. Pakalın, age, II, 14.

17 Tarîk-ı tadrîs silsilesinin dördüncü kademesine verilen unvandır. Pakalın, age, I, 740.

18 Âli olan sahn derslerine dahil olmak için, onun tâlîsi makamındaki medreseler hakkında kullanılır. Aynı eser, Pakalın, age, II, 585.

19 Fatih Camii'nin iki yanında bulunan medreseler için kullanılan bir tabirdir. Pakalın, age, III, 94.

20 Tarîk-i tadrîs silsilesinin yedinci mertebesinin adıdır. Pakalın, age, II, 1.

21 Tarîki tadrîs silsilesinin sekizinci kademesinin adı. Pakalın, age, I, 739-740.

22 Yüksek tahsil veren Süleymaniye Medresesinin tâlîsi olan medreseye verilen isimdir. Pakalın, age, III, 287.

23 Bkz. Ahmed Cevdet Paşa, Tarîh-i Cevdet, I, 110; Mardin, Ebu'l-Ulâ, Huzur Dersleri, I, 91.

XVIII. asırda, Süleymaniye'de önce bir de Hâmîse-i Süleymaniye ilave edilmiştir. Bkz. Uzunçarşılı, İlimiye Teşkilatı, s. 37.

24 Ergin, Osman, Türk Maarif Tarihi, I, 100.

yerdeki medreselerden üstün tutulmuştur. Süleymaniye Daru'l-Hadisî'nin en üstün payeli medrese olarak kabul edilmesi, padişah medresesi olan bir daru'l-hadis olmasındandır. Nitekim Osmanlı ülkesindeki bütün daru'l-hadislerin itibar ve derece bakımından birbirine eşit olmadığı, hatta paye bakımından bazı daru'l-hadislerin diğer normal medreselerin altında kaldıkları anlaşılmaktadır²⁵. Bu bakımdan dâru'l-hadisleri değerlendirirken bu hususu da gözden uzak tutmamak gerekir.

B- MEDRESELERDE HADİS ÖĞRETİMİ

Başlangıçta belirtildiği gibi Osmanlılardan önce de normal medreselerde hadis okutulmakta idi. Hatta bazı medreselerde hadis kürsüleri kurulması adet haline gelmişti²⁶. Osmanlı Medreselerinde de aynı şekilde hadis dersinin okutulduğu görülmektedir. Nitekim Fatih Sultan Mehmed, Sahn-ı Semân'ı yaptırınca burada okutulacak dersleri ve diğer medreselerde de hangi kademedeki hangi dersin okutulacağını, kitaplarıyla birlikte kanun haline getirmiş; bu kanunnâmede zikredilmeyen dersler ve kitaplar için de, "müderrisler uygun olanı seçip okusunlar"²⁷ diye muhayyer bırakmıştı. Bu medreselere ait vakfiyesinde ise, hadisle ilgili şu ibareyi görmekteyiz: "Her müderris kableders, Mesâbîh ve Meşârik veya Buhârî ve Müslim'den bir miktar hâdis'i şerîfe nakledip badehu derse şurû olunması ferman olundu"²⁸. Bu fermana uyularak her dersin başlangıcında, bu kitaplardan birinden bir hadis okunup izah edildikten sonra, asıl derse başlama adeti vardı²⁹. Medreselerde okutulan hadis dersinin bu kadarla kalmadığı medreselerin her kademesinde müderrislik yapmış olan Taşköprüzâde'nin tefris hayatına bakıldığı zaman net olarak görülmektedir. Taşköprüzâde'nin - tarihleriyle birlikte - tayin olduğu medreseler ve bu medreselerde okuttuğu hadis kitapları şöyledir:

"Taşköprüzâde, 933/1527 tarihinde otuzlu bir medrese olan Hacı Hasan Medresesine tayin edilmiş, 936/1530 tarihine kadar bu medrese hadisten "Mesâbîh'i" iki kere okutmuştur. 936/1530 tarihinde kırklı bir medrese olan Üsküdar'daki İshak Paşa Medresesine tayin edilmiş, 942/1536 yılına kadar burada Mesâbîh ve Meşârik'in tamamını okutmuştur. 942/1536 tarihinde İstanbul'daki kırk akçeli Kalenderhane Medresesine tayin edilmiş, 944/1537 yılında Mustafa Paşa

25 İstanbul'da birçok medrese müderrisi yevmiye elli akçe yüz akçe ile tayin edilirken, yine İstanbul'da bulunan Sofu Mehmed Paşa Daru'l-hadisî 1456'dan önce otuzlu idi. Müderris Muharrem İbn Muhammed Efendi otuz akçe ile tayin edilmişti. Bkz. Atâî, Hadîkatu'l-Hakâyk fî Tekmile-ti's-Şakayık, s. 355.

26 Okıç, M. Tayyib, Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler, s. 107.

27 Ünver Süheyl, Fatih Külliyesi, s. 102.

28 Ünver, age, s. 125.

29 Fatih'in Sarayında kütüphaneci olan Molla Lütfi derslerinin başında Buhârî'den bir hadis rivayet eder onun izahından sonra derse başlardı. Bkz. Ünver, age, s. 125.

Medresesine tayin olana kadar, Mesâbîh'ı başından "Kitâbu'l Buyû' "a kadar okutmuştur. 944/1537 tarihinde Hariç Ellili payesindeki Koca Mustafa Paşa Medresesi'ne tayin edilince, Mesâbîh'ı "Kitâbu'l Buyû"dan sonuna kadar okutmuştur.

945/1538 tarihinde Dahil Ellili payesindeki Edirne Üç Şerefeli Medresesinden birine tayin olan Taşköprîzâde, burada kaldığı beş ay içinde hadisten Buhârî'nin birinci cildini okutmuş; 946/1539 yılında Sahn-ı Semân Medreselerinden birine tayin olunca, burada da kaldığı beş yıl içinde Buhârî'yi iki kere bitirmiştir. 951/1544 yılında terfi ederek, Altmışlı bir medrese olan, Edirne Sultan Bayezid Medresesine tayin olmuş, burada bir yıl müderrislik yapmış ve Buhârî'nin üçte birini okutmuştur.

Taşköprîzâde, 952/1545 tarihinde Bursa kadılığına tayin edilmiştir. İki yıl kadar bu görevde kaldıktan sonra azledilmiş, 954/1547 tarihinde tekrar Sahn müderrisliğine getirilmiş, bu ikinci tayininde hadisten Buhârî'nin tamamını okutmuştur. 958/1551 tarihinde ise, buradan alınarak İstanbul Kadılığına tayin edilmiştir³⁰. Osmanlı Medreselerinde Hadis usûlü derslerinin de okutulduğu bilinmektedir. Hadis usûlünden özellikle İbn Hacer Askalânî'nin Nuhtebü'l-Fiker adlı eseri ve şerhleri³¹, bir de İbnu's-Salâh'ın Elfiye'si³² okutuluyordu³³. Osmanlılarda en çok okunan Usûl-i hadis kitaplarının bunlar olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü, bu dönemden bir asır sonra yaşayıp kendi zamanındaki medrese öğretimini yetersiz bularak önceki asrın daha iyi olduğunu ifade eden Kâtip Çelebi, 1052/1642 yılında, Vaiz Veli Efendi'den özel olarak usûl-i hadis dersi almıştır. Katip Çelebinin ifadesine göre takip ettikleri kitaplar "Nuhbetü'l-Fiker ve Elfiye"dir³⁴. Sonraki dönemlere doğru medreselerdeki Hadis Usûlü derslerinde, başka kitaplar da okutulmuştur. Verilen bu bilgileri, daru'l-hadislerde yapılan hadis öğretimi hakkında bize ışık tutacak olan Kanûnî'nin vakfiyesinin ilgili bölümü ile birlikte mütalaa ettiğimizde, bu iki asrın genel durumu hakkında bir kanaata varılabilir. Çünkü hadis öğretiminde Kanûnî'nin vakfiyesine uyulmuş olması gerekir. Bilindiği gibi, vakfiyelerde vakıf kuran kişinin şartlarına uyulmak mecburiyeti vardır.

C- DARU'L-HADİSLERDE HADİS ÖĞRETİMİ

Bu medreselerdeki öğretime geçmeden önce, müderris ve öğrencileri açısından bazı noktalara değinmek gerekecektir.

30 Mecdî, Mehmed, Terceme-i Şakâyık, s. 525.

31 Uzunçarşılı, İlmiye Teşkilatı, s. 23; Cihan Sadık, "Osmanlı Devrinde Türk Hadisçileri Tarafından Yazılan Usûl-i Hadis Eserleri, Risâleleri ve Nuhbetü'l-Fiker Üzerine Yapılan Şerh ve Tercüme" A.Ü.İ.F.D. Sy. 1, s. 132.

32 Elfiye isimli eser Irakî'nin olması gerekir. Fakat İbnu's-Salah'ın eserine dayalı olduğu için böyle anlaşılmış olması muhtemeldir.

33 Ünver, age, s. 109.

34 Kâtip Çelebi, Mîzânu'l-Hak fî ihtiyarî'l-Ehak, s. 167.

a) Daru'l-Hadis Müderrisleri ve Öğrencileri:

Osmanlı Medreseleri aşağıdan yukarı oniki dereceye ayrılırken, verecekleri tahsil seviyesinin göz önüne alındığı anlaşılmaktadır. Bu durumda müderrislerin tayininde de yukarıdaki derecelendirmeye uygun hareket edildiği, müderrislerin hayatlarına ait bilgilerden öğrenilmektedir.

Bu sisteme göre, daru'l-hadis'de müderrislik yapacak olan kişinin, o medrese için gerekli olan ilim ve kıdem sahibi olma şartını taşıması gerekiyordu. Nitekim Kanûnî Sultan Süleyman, Süleymaniye külliyesine ait vakfiyesinde, Dâru'l-Hadîs'e müderris olacak kişide bulunması gereken özellikleri şöyle sıralamaktadır: "... Ahâdîs-i Nebeviyye ve Ahbâr-ı Mustafaviyye naklolunmak için bina olunan daru'l-hadîs'te, bir âlim-u âmil ve fâzıl-u kâmil, tefsîr-i Kur'ân'ı fâsiha kâdir ve nakl-i ahâdîs-i sahîhada mâhir, Mesâbih-ı pirtâb gibi fezâyîli zâhir... ve Hazreti Buhârî naklinde münferid beynel ümem olan kimesne müderris ve muhaddis olup, utle-i şâyiadan gayri eyyamda dershanede hâzır ve bilâ uzri şer'ıyyîn terkden hâzır olup levâzım-ı tedrîsi kema yenbegî itmâm ve merasim-i ifâdede ihtimâm edecek..."³⁵

Kanûnî'nin yukarıdaki ifadesinden şu anlaşılmaktadır. Dâru'l-Hadis müderrisi hem ilim, hem de kıdem bakımından en seçkin kişi olmalıdır. Ayrıca ilmi ile âmil ve üstün ahlâk, fazîlet ve şahsiyet sahibi olması da şarttır.

Belirtmek lazımdır ki, Daru'l-hadislerin hadîs tedrîsi için ayrılmış olma gibi bir özellikleri olduğundan, hadis müderrislerinin derecesi de diğerlerinden daha yüksek idi. Süleymaniye Dâru'l-hâdîsi'ne müderris tayin edilirken çoğunlukla Süleymaniye Müderrislerinin en kıdemlilerinden biri seçiliyordu³⁶.

Müderrislerin bir de protokol sırası vardı. Bu sıra aslında medrese derecelerine göre ayarlanmıştı. Dâru'l-hadîs müderrisleri buldukları yerdeki medrese müderrislerine göre birinci sırayı alıyorlardı³⁷. Ancak bütün dâru'l-hadisler aynı derece ve payeye sahip olmadıklarına göre, bunların müderrislerinin hepsi de aynı kıdeme sahip olamazlardı. Nitekim diğer dâru'l-hadis müderrisleri değil, Süleymaniye Daru'l-hadis'i Müderrisi, protokolde bütün müderrislerin başkanı durumundaydı. Müderrislerin her hafta perşembe günleri Şeyhulislâmla mütad olan toplantılarında müderrisler heyetine dâru'l-hadis müderrisi başkanlık ederdi³⁸. Ayrıca büyük vilayet kadılıklarından biri boşaldığı zaman, ilk önce dâru'l-hadis müderrisine teklif edilir, kabul etmediği takdirde diğer müderrislere verilir³⁹. Daha önce de kısaca değinildiği gibi bu imtiyaz Süleymaniye Daru'l-hâdîs'i

35 Kanunî Sultan Süleyman Vakfiyesi, s. 91.

36 Bu usûl son zamanlara kadar devam etmişti. Bkz. Cerîde-i İlmiye, İst. 13 Sene 2, Sy. 20, s. 380.

37 Hüseyin Hüsamettin, Amasya Tarihi, I, 270.

38 Ahmed Cevdet Paşa, age, I, 89.

39 Salmâme-i Devlet, c. 33, s. 165.

müdrislerine mahsustu. Diğer dâru'l-hadis müdrislerinden sahn müdrisi seviyesinde olmayanlar da vardı. Nitekim Sahn-ı Semân medreselerinden biri boşaldığında Edirne Daru'l-Hâdîs Müdrisi Üsküplü İshak Efendi müracaat etmiş ve imtihanında kaybetmişti⁴⁰.

Osmanlı toplumunda devlet imkanlarından çok, ferdî vakıflar yoluyla eğitim-öğretim hizmetleri yürütülmüştür. Başta padişahlar olmak üzere, ileri gelen devlet adamları ve bazı zenginler bu görevi üstlenmiştir. Müdris maaşından talebe burslarına ve öğrencilerin iâşe ve ibâte ihtiyaçlarına kadar bütün imkânlar vakıf imkanlarıyla hazırlanmış durumdadır⁴¹.

Öğretim düzeyi olarak dâru'l-hadis öğrencileri, alt kademelerde olan umûmî medreselerdeki derslerini tamamlayarak, yüksek tahsil seviyesine gelmiş öğrencilerdir⁴². Tespit edilebildiği kadarıyla bu medreselerde sadece erkek öğrencilere yer verilmiştir. Daha önceleri, hadis öğretiminde bayanlara da yer verilmişken, Osmanlı Medreselerinde böyle bir uygulama tesbit edilememiştir.

b) Dâru'l-Hadislerde Hadis Öğretimi

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında, hadis öğretimi yaptırarak medrese ve dâru'l-hadis olmadığından, hadis öğrencileri Orta Doğu ve Mısır gibi Arap ülkelerine gidiyorlardı⁴³. Zamanla bu müesseseler kurulduktan sonra hadis öğretimi buralarda yapılmıştır. Ancak bu gün ne yeri, ne de vakfiyesinden eser kalmamış olan birçok dâru'l-hadis'te, öğretimin nasıl yapıldığını tesbit etme imkanı bulunmamaktadır. Elde edilebilen vakfiye ve diğer bilgilerle XV. ve XVI. asırlarda Osmanlı Medrese ve Dâru'l-hadislerinde hangi kitapların nasıl okutulduğunu bilebiliyoruz. Nitekim Kanûnî Sultan Süleyman Dâru'l-hadisinde hangi kitapların okutulacağını vakfiyesinde belirtmiştir. Vakfiyenin ilgili bölümü kendi ifadeleri ile "Mesâbîh-i pürtâb gibi fezâyili zâhir, Meşârik-ı âfitâb gibi fevâzılı bâhir, mazhar-ı kelime-i ulyâ, ekmel-i dîn-i Rasûl-i melik-i a'lâ, Hazreti Müslim gibi riwayette müselleme ve Hazreti Buhârî..."⁴⁴ şeklindedir. Burada isimleri verilen hadis kitapları, hadis öğretiminde esas olmak üzere müdrise bir hatırlatmak niteliği taşımaktadır.

Ayrıca şu husus dikkati çekmektedir: Fatih Sultan Mehmed, vakfiyesinde, müdrislerden derse başlamadan önce aynı kitapların herhangi birinden bir hadis nakletmelerini sonra derse başlamalarını istiyor. Taşköprizâde, medreseler-

40 Mecdî, Terceme-i Şakâyık, s. 447-448.

41 Kanûnî Sultan Süleyman Vakfiyesi, s. 91; Ünver, "Fatih Külliyesine Ait Diğer Mühim Bir Vakfiye" Vakıflar D. Sy. 1, s. 40; Nişancı, Ramzanzâde Mehmed Paşa, Tarih-i Nişancı, s. 171.

42 Ahmed Cevdet Paşa, age, I, 88.

43 Âfî, Mustafa İbn Ahmed, Künhu'l-Ahbâr, V, 39; Atâ Tayyazâde Ahmed, Tarih-i Atâ, I, 21; Mecdî, Terceme-i Şakâyık, s. 21, 27, 31.

44 Kânûnî Sultan Süleyman Vakfiyesi, s. 90-91.

rin çeşitli kademelerinde aynı kitapları tekrar tekrar okutuyor. Son olarak da Kanûnî Dâru'l-Hadisinde hiç değiştirmeden adı geçen dört kitabın okutulmasını istiyor. Dolayısıyla bu kitapların daru'l-hadislerde okutulmuş olduğuna kesin gözüyle bakılabilir. Çünkü vakfiyeye uyma mecburiyeti vardır. Bu tesbitler bize XV. ve XVI. asırlarda hadis öğretim programının da değişmediğini göstermektedir.

Osmanlı dâru'l-hadislerinde, bu metin kitaplarının yanında hadis usûlüne dair eserlerin de okutulduğu bildirilmektedir⁴⁵. Vakfiyelerde yer almamasına rağmen, buralarda nakd-i ricâl kitaplarının da okutulduğu ifade edilmektedir⁴⁶. Zaten vakfiyede "hadis tedrisinin gerektirdiği şekilde" kaydının yer alması hadis öğretimini ilgilendiren her konunun işlenebileceğini kendiliğinden ortaya çıkarmaktadır.

SONUÇ

Sonuç olarak; XV. ve XVI. asırlar, Osmanlı Medrese ve Daru'l-hadislerinin gelişmelerini tamamladıkları ve eğitim-öğretim açısından zirvede oldukları dönemlerdir.

Devletin en yüksek kademesinde olan padişahların, hadis öğretimi ile yakından ilgilendikleri ve gerekli olan maddî-manevî her türlü desteği sağladıkları dikkati çekmektedir. Ayrıca, medreselerde en sahih hadis kitaplarının okutulmasını istemeleri ve bu kitapların isimlerini de vermeleri, meseleye ciddiyetle eğildiklerini göstermesi bakımından önemlidir.

Bu asırlarda, hadis öğretimi yapılan dâru'l-hadisler, öğretimdeki faaliyetlerini sürdürdükleri halde, normal medreselerde de hadis'in ağırlıklı ders olarak okutulması, hadis öğretimine büyük önem verildiğini gösteren diğer bir delildir. Ayrıca, alt seviyedeki medreselerde Mesâbîh ve Meşârik okutulması tercih edilirken yüksek payeli medreselerde Buhârî'nin okutulması hadis öğretim tekniği bakımından önemlidir.

Öğretim seviyesi açısından mesele ele alındığında Buhârî, Müslim, Mesâbîh ve Meşârik gibi önemli hadis kaynaklarının başından sonuna kadar okutulması bugünkü İlahiyat Fakültelerindeki hadis programından daha ileri düzeyde olduklarını göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA

AHMED Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, Tertib-i Cedid, İst. 1302.

AHMED ÇELEBİ, İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi, (Çev: Ali Yardım), İst. 1976.

45 Uzunçarşılı, İlimiye Teşkilatı, s. 38.

46 H. Hüsameddin, age, I, 269.

- AHMED, Emin, Duha'l-İslâm (I-III) Beyrut, 1936.
- AHMED M. Şakir, el-Bâsu'l-Hasîs Şerhu ihtisâr-ı Ulûmi'l-Hadîs, Beyrut, 1951.
- AKYÜZ, Yahya, Türk Eğitim Tarihi, Ank. 1982.
- ÂLİ, Mustafa, İbn Ahmed, Kühû'l-Ahbâr, İst. 1277.
- ATÂ, Tayyazâde Ahmed, Tarih-i Atâ, İst. 1291.
- ATA'Î, Nevizade, Ataullah İbn Yahya, Hadîkatu'l-Hakâyık fî Tekmileti's-Şakâyık, İst. 1268.
- AYVERDÎ, Ekrem Hakkı, Osmanlı Mimarîsinin İlk Devri, İst. 1966.
- CERİDE-İ İlmiyye, İst. 1334, Sene 2, sy. 20.
- CİHAN SADIK, "Osmanlı Devrinde Türk Hadisçileri Tarafından Yazılan Usûl-i Hadis Eserleri. Risâleleri ve Nuhbetü'l-Fiker Üzerine Yapılan Şerh ve Tercümelere. Atatürk Ü. İslâmî Bilimler Fak. Dergisi, Erzurum, 1976.
- ERGİN, Osman, Türk Maarif Tarihi (I-III) İst. 1977.
- GOLDZİHER, Ignaz, Muslim Studies (Muhammedanische Studien, translated by C.R. Larber) London, 1972.
- HAKÎM, Nisaburi, el-Müstedrek ale's-Sahîhayn (I-IV), Beyrut, ts.
- HÜSEYİN, Hüsamettin, Amasya Tarihi, İst. 1329.
- İBN SAD, Muhammed b. Sa'd, Tabakâtu'l-Kübra (I-IX), Beyrut, ts.
- KATİP ÇELEBÎ, Mizânu'l-Hak fî İhtiyari'l-Ehak (Sadeleştiiren, Mustafa KARA, İslâmda Tenkit ve Tartışma Usûlü), İst. 1981.
- MARDİN, Ebû'l-Üla, Huzur Dersleri (I-II) İst. 1951.
- MECDİ, Mehmet, Terceme-i Şakâyık, İst. 1269.
- NİŞANCI, Ramazanade Mehmed Paşa, Tarih-i Nişancı, İst. 1279.
- OKIÇ, M. Tayyib, Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler, İst. 1959.
- ORUÇ, b. Adil el-Kazzaz, Tevârîh-i Âli Osman, Hannover, 1925.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, M.E.B. İst. 1971.
- SADEDDİN, Tacu't-Tevârîh, İst. 1279.
- SALNAME-İ Devleti Aliyye-i Osmaniyye, Sene, 1295.
- SUYUTÎ, Celaleddin Abdurrahman İbn Ebî Bekir, Tedrîbü'r-Râvî Şerhi Takrîrî-bî'n-Nevevî (I-II) Medine, 1972.
- TURAN, OSMAN, Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti, Ank. 1965.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, T.T.K. Yayınlar, Ank. 1965.
- Çandarlı Vezir Ailesi, T.T.K.Y. Ank. 1974.
- ÜNVER, Süheyl, Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı, İst. 1946.
- "Fatih Külliyesine Ait Diğer Mühim Bir Vakfiye" Vakıflar D., Sy. 5, Ank. 1969.
- ZEHEBÎ, Ebu Abdillah, Mizanu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Rical, Beyrut, 1963.